

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.20>**Д. Ф. Волинець**

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права м. Київ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 366²-366³ КК УКРАЇНИ

Метою статті є визначення суб'єктивної сторони декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. У статті підтримано позицію, відповідно до якої суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення складається з чотирьох ознак, серед яких одна обов'язкова (вина) та три факультативні (мотив, мета, психоемоційний стан). Встановлено, що суб'єктивна сторона декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування характеризується виною у формі умислу. У складах кримінальних правопорушень у вигляді декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, законодавець не передбачає наявності в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони емоційний стан, тому розглянемо інші («класичні») елементи, такі як вина, мотив, мета. Наголошено, що інтелектуальний момент кримінальної протиправної самовпевненості полягає у передбаченні суб'єктом кримінального правопорушення можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, тоді як у кримінальній протиправній недбалості інтелектуальний момент є протилежним та виражається у тому, що особа, яка вчиняє злочин, не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Зроблено умовивід про те, що кримінальним правопорушенням, передбаченим ст.ст. 366²-366³ КК України характерний лише прямий вид умислу. Даний висновок ґрунтується на тому, що названі склади кримінальних правопорушень відносяться до числа формальних (в науці кримінального права панує думка, відповідно до якої суб'єктивна сторона злочинів та кримінальних проступків з формальним складом через низку факторів апріорі характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий). Крім того, на наявність саме прямого умислу в складі злочину, передбаченого ст. 366² закону про кримінальну відповідальність, вказує ознака завідомості, яка додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу.

Ключові слова: злочин, кримінальне правопорушення, суб'єктивна сторона, вина, прямий умисел.

Актуальність теми. На практиці встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення викликає чи не найбільше проблем, адже дана обов'язкова ознака будь-якого складу злочину або кримінального проступку перебуває всередині суб'єкта, протікає в його свідомості.

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів;

б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;

в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість

його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання [1, с. 57].

Стан дослідження. Питанню суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення загалом, та суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст.ст. 366²-366³ КК України, зокрема, приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як В.В. Андрієшин, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Васильєв, А.А. Вознюк, О.А. Гритенко, В.К. Грищук, Є.О. Житний, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, О. М. Литвинов, Т.М. Луцький, Д.М. Міськів, О.Ф. Пасека, В.Ф. Примаченко, М.В. Самарчук, Є.Л. Стрельцов, В.В. Сухо-

нос, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, О.О. Шкута, О.С. Юнін та ін.

Не дивлячись на це, на сьогоднішній день досі не вироблено єдиної позиції стосовно сутності суб'єктивної сторони декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Метою цієї статті є визначення суб'єктивної сторони декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального права під суб'єктивною стороною складу злочину або кримінального проступку розуміють сукупність обов'язкових та факультативних ознак, які характеризують внутрішню сторону кримінального правопорушення, виражену через психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Водночас загальновизнаним є віднесення до обов'язкової ознаки цього елемента складу кримінального правопорушення – вини, а до факультативних, у разі відсутності вказівки на них у конкретній статті Кримінального кодексу – мети та мотиву [2, с. 222].

Крім того, в науці кримінального права все частіше лунають пропозиції віднести до суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення таку ознаку, як емоційний стан.

Повністю підтримуємо позицію відповідно до якої емоційний стан є самостійною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, адже, по-перше, він, без сумніву, не відноситься до інших факультативних ознак суб'єктивної сторони (мотив, мета) та такої обов'язкової ознаки, як вина, які ми розглянемо далі, а, по-друге, він об'єктивно притаманний деяким складам кримінальних правопорушень (наприклад, злочинам, передбаченим ст.ст. 116, 123 КК України).

У складах кримінальних правопорушень у вигляді декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, законодавець не передбачає наявності в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони емоційний стан, тому розглянемо інші («класичні») елементи, такі як вина, мотив, мета.

Розпочнемо з розгляду вини у складі кримінального правопорушення у вигляді деклару-

вання недостовірної інформації, адже, як було сказано вище, саме дана ознака є обов'язковою для складу будь-якого кримінального правопорушення.

Важливість вини як обов'язкового елемента суб'єктивної сторони підкреслює той факт, що згадка про неї міститься не тільки в КК України, але і в Конституції України, в ст. 62 якої вказано: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3].

Отже, навіть з положень Конституції випливає, що вина неодмінно є обов'язковим елементом будь-якого злочину або кримінального проступку, відсутність якого свідчить про відсутність самого складу кримінального правопорушення.

Визначення вини міститься у ст. 23 КК України, в якій проголошено: «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [4].

Таким чином, законодавець встановлює дві можливі форми вини: умисел та необережність, які, в свою чергу, поділяються на певні види. При цьому кожний вид вини розглядається крізь призму двох ознак: інтелектуальної та вольової.

Як слушно вказує П.Л. Фріс, інтелектуальна ознака вини характеризується усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру власної поведінки, що охоплює розуміння об'єкта кримінального правопорушення, об'єктивної сторони (включаючи час, місце, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, у випадку, коли ці ознаки включені як конструктивні у склад конкретного злочину або кримінального проступку). При вчиненні кваліфікованого або привілейованого кримінального правопорушення обставини, які його характеризують, також повинні охоплюватись свідомістю особи. При вчиненні кримінальних правопорушень з матеріальним складом свідомістю особи повинні охоплюватись наслідки злочину або кримінального проступку. Вольова ж ознака вини, в свою чергу, визначається як «бажання» чи свідоме припущення» або «легковажне розрахування на недопущення» настання суспільно небезпечних наслідків своєї діяльності. Як видно, вольова сфера поширюється виключно на наслідки діяльності. При цьому різні види вольового ставлення до наслідків визначають різні види вини [5, с. 125].

Для того, щоб розглянути форму вини декларування недостовірної інформації та її вид, доречно проаналізувати положення ст.ст. 24-25 КК України, які закріплюють види умислу та необережності.

Види умислу перелічені у ст. 24 КК України, відповідно до якої умисел поділяється на прямий (якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) та непрямий (якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання) [4].

Отже, інтелектуальний момент прямого та непрямого умислу однаковий та характеризується усвідомленням суб'єктом кримінального правопорушення суспільно небезпечного характеру свого діяння та передбаченням суспільно небезпечних наслідків. Вольовий же момент цих двох видів умислу дещо різний: в разі прямого умислу особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків, а в разі непрямого – свідомо допускає.

Як і умисел, необережність також поділяється на два види (ст. 25 КК України): кримінальна протиправна самовпевненість (якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення) та кримінальна протиправна недбалість (якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити) [4].

Керуючись викладеним вище можна зробити висновок, що інтелектуальний момент кримінальної протиправної самовпевненості полягає у передбаченні суб'єктом кримінального правопорушення можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, тоді як у кримінальній протиправній недбалості інтелектуальний момент є протилежним та виражається у тому, що особа, яка вчиняє злочин, не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Вольовий момент необережності характеризується тим, що особа або легковажно розраховувала на відвернення суспільно небезпечних наслідків (кримінальна протиправна самовпевненість), або ж повинна була і могла передбачити суспільно небезпечні наслідки (кримінальна протиправна недбалість).

З'ясувавши форми вини та їх види перейдемо до безпосереднього розгляду вини у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366² КК України.

Безперечно, навіть зі змісту диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 366² КК України стає зрозумілим, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражається виключно умисною формою вини. Втім, КК прямо не визначає вид даного умислу.

Водночас, в контексті нашого дослідження вкрай важливо з'ясувати вид умисної форми вини, притаманний кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 366² КК України. Для вирішення даного завдання доцільно встановити зміст поняття «завідомо недостовірні відомості», зміст якого не розкривається в КК України.

Зрозуміло, що ознака завідомості вказує на той факт, що суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини. Цей факт є очевидним та прямо впливає з диспозицій ч. 1 та ч. 2 ст. 366² закону про кримінальну відповідальність. Натомість, ознака завідомості може свідчити про те, що цим злочинам властивий лише певний вид умисної форми вини.

Зокрема, у 2021 р. В.М. Савицькою було доведено факт того, що завідомість за кримінальним правом України – це ознака, що додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достоєнній обізнаності та явному усвідомленні винуватого заздалегіть до вчинення кримінального правопорушення юридично значущих обставин, передбачених кримінальним законом [6, с. 18].

Таким чином, вчена встановила, що ознака завідомості притаманна виключно кримінальним правопорушенням з умисною формою вини, вид умислу – прямий.

З викладеного слідує, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366² КК України характеризується виною у формі умислу, вид умислу – виключно прямий.

Варто зауважити, що роздуми В.М. Савицької щодо ознаки завідомості – не єдиний аргумент на користь того, що названому кримінальному правопорушенню притаманний даний вид умислу. Так, злочин, передбачений ст. 366² КК України відноситься до числа кримінальних правопорушень з формальним складом. Даний факт відіграє важливу роль у дослідженні суб'єктивної сторони складу кримінального пра-

вопорушення. Зокрема, в науці кримінального права побутує думка про те, що під час умисного вчинення кримінального правопорушення з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння та в бажанні вчинити таку дію або бездіяльність. Як зазначає О.І. Рарог, цей умисел є прямим, і тільки він притаманний умисним кримінальним правопорушенням з формальним складом. Подібні злочини та кримінальні проступки не можуть бути вчинені з непрямим умислом, вольовий зміст яких у вигляді усвідомленого допущення закон пов'язує виключно з суспільно небезпечними наслідками, що входять до складу об'єктивної сторони тільки матеріальних складів [7, с. 148].

Викладене вкотре підкреслює факт того, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у вигляді декларування недостовірної інформації характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Так як склад злочину, передбаченого ст. 366³ КК України також віднесено до числа формальних, суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення також характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Розглянемо такі ознаки суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 366²-366³ КК України, як мета та мотив.

На практиці суди майже не приділяють уваги встановленню змісту такої факультативної ознаки суб'єктивної сторони декларування недостовірної інформації або неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як мета. Ними виявлені лише поодинокі спроби суду встановити цю суб'єктивну ознаку. Зокрема, на практиці трапляється така мета вчинення цих кримінальних правопорушень: приховати розмір власного доходу або доходу членів сім'ї [8], приховати наявність певних прав (наприклад, права власності на майно, корпоративні права тощо) [9, 10], ухилитися від можливої адміністративної відповідальності за вчинення корупційного адміністративного правопорушення [11], створити позитивний фінансовий імідж [12] тощо.

Як і у випадку з метою, диспозиції ст.ст. 366²-366³ закону про кримінальну відповідальність не передбачають мотив в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складів цих кримінальних правопорушень.

Проаналізувавши вироки за ст.ст. 366¹ (яка на сьогоднішній день визнана неконституційною

та виключена зі змісту КК України), 366²-366³ (які базуються на змісті ст. 366¹ КК України) нами виявлено лише єдиний випадок, в якому згадується злочинний мотив. Так, у вироку Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 05.10.2020 р по справі № 760/22550/19 згадується «мета та мотив уникнути публічного контролю за своїм майновим станом чи приховати якісь активи» [13].

На нашу думку, подібний висновок є не зовсім коректним, адже, по-перше, перелічене є бажаним для суб'єкта кримінального правопорушення кінцевим результатом вчинення кримінального правопорушення, а відтак підпадає під ознаки злочинної мети, а не мотиву, а, по-друге, в самому умовиводі відбувається змішування понять «мета» та «мотив» в єдину категорію, що є, як мінімум, не зовсім коректним.

Отже, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 366² та 366³ КК України характеризується одним обов'язковим елементом – виною у формі умислу, вид умислу – прямий, та двома факультативними – мотивом та метою, які не впливають на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте можуть бути враховані судом під час призначення покарання винному у декларуванні недостовірної інформації або у неподанні декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо аналіз решти обов'язкових елементів складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 366²-366³ КК України (об'єкта, предмета, суб'єкта та об'єктивної сторони).

Список використаних джерел:

1. Гуцуляк М.Я., Костюк Л.О. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю». Івано-Франківськ, 2014. С. 57–60.
2. Андрієшин В. В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 221-227.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (Дата звернення 03.05.2017 р.).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 01.01.2020 р.).
5. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. 488с.
6. Савицька В.М. Поняття завідомості за кримінальним правом України: дис. докт. філософії: 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.
7. Рарог А.И. Вина в советском уголовном праве: монография. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1987. 187 с.
8. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 28.12.2019 р. по справі № 263/835619 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86688287> (дата звернення: 22.10.2021).
9. Вирок Чугувського міського суду Харківської області від 12.03.2019 р. по справі № 636/63/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81129944> (дата звернення: 22.10.2021).
10. Вирок Татарбунарського районного суду Одеської області від 12.08.2019 р. по справі № 515/383/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83568002> (дата звернення: 22.10.2021).
11. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 19.12.2018 р. по справі № 760/23829/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79006959> (дата звернення: 22.10.2021).
12. Вирок Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 02.07.2018 р. по справі № 298/1385/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75021235> (дата звернення: 22.10.2021).
13. Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 05.10.2020 р по справі № 760/22550/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357> (дата звернення: 22.10.2021).

Volonets D. F. Subjective party of criminal offenses provided by articles 366²-366³ of the criminal code of Ukraine

The purpose of the article is to determine the subjective side of declaring inaccurate information and failure of the subject to declare the declaration of a person authorized to perform the functions of state or local government. The article supports the position that the subjective side of a criminal offense consists of four features, including one mandatory (guilt) and three optional (motive, purpose, psycho-emotional state). It has been established that the subjective side of declaring unreliable information and failure of the subject to declare the declaration of a person authorized to perform the functions of state or local self-government is characterized by guilt in the form of intent. In criminal offenses in the form of declaring inaccurate information and failure of the subject to declare a declaration of a person authorized to perform state or local government functions, the legislator does not provide for the presence as a mandatory feature of the subjective side emotional state, so consider other («classic») Elements such as guilt, motive, purpose. It is emphasized that the intellectual moment of criminal illegal self-confidence is to predict the subject of a criminal offense the possibility of socially dangerous consequences of their actions, while in criminal illegal negligence intellectual moment is the opposite and is expressed in the fact that the perpetrator does not socially dangerous consequences. It is concluded that the criminal offense under Art. 366²-366³ of the Criminal Code of Ukraine is characterized only by a direct type of intent. This conclusion is based on the fact that these components of criminal offenses are among the formal (in the science of criminal law prevails the idea that the subjective side of crimes and criminal offenses with a formal composition due to a number of factors a priori characterized by guilt in the form of intent, type of intent - direct). Besides, on existence of direct intent as a part of the crime provided by Art. 366² of the Law on Criminal Liability, indicates a sign of consciousness, which further enhances the intellectual moment of direct intent.

Key words: *crime, criminal offense, subjective side, guilt, direct intent.*